

Třídění vlastních jmen

1 Antroponymum je vlastní jméno jednotlivého člověka (vlastní jméno osobní) nebo skupiny lidí (skupinové antroponymum). Antroponyma jsou součástí nadřazené třídy bionym. **Slovnědruhově jsou vždy substantiva** (*Jaroslav*), i když svou formou ukazují na jiný původ, např. slovesný (příjmení *Vítámvás, Pospíchal, Přinesdomů*), nebo mají podobu pojmenovacího spojení (přezdívka *Bílá paní*).

První antroponyma vznikala na základě těch apelativ a jejich typů, které umožňovaly charakterizovat a tím i identifikovat, individualizovat nositele jména, a to přímo (*bradáč* > *Bradáč*), nebo přeneseně na základě metafory (*Vlk* 'je silný jako vlk') či metonymie (*Vlk* 'zabil vlka'), popř. měla funkci ochrannou (*Vlk* 'ať nositele jména ochraňuje vlk') nebo práci (*Vlk* 'ať je nositel jména silný jako vlk').

Základní pojmenovací motivy antroponym dodnes tvoří fyzické a duševní vlastnosti pojmenovávaného (*Pavel* z latinského *Paulus*, to z *paulus* 'malý', přeneseně 'skromný', *Pokorný, Bernard* z něm. *Bernhard* 'statný, tvrdý jako medvěd'), jeho činnost včetně objektů, k nimž se vztahuje (*Loudal, Kolář, Fischer* 'rybář'), různé události (*Zbořil*), společenské postavení (*Dvořák* 'svobodný sedlák, dvorský úředník', *Richter* 'rychtář'), příbuzenské, zejména synovské vztahy (*Vítovic* 'syn Vítův', *Strejček*), vztah k jistému místu (*Lukáš* z latinského *Lucanus* 'pocházející z Lukánie', *Zábranský* 'bydlel za branou').

V rámci antroponym se rozlišují: **1. Vlastní jména osobní:** 1.1 Rodné / křestní jméno (*Petr, Jana*); 1.2 příjmení (*Petr Dvořák, Jana Svobodová*); 1.3 oficiální osobní jméno (*Bohuslaus, Elisabeth* v administrativních listinách ze 13. století); 1.4 hypokoristikum (*Pepík, Jaruška, Evča*); 1.5 příjmi (*Jíra Hlaváč, Markéta Kantorová*); 1.6 otčestvo (*Sergej Dmitrijevič Kuzněcov, Naděžda Olegovna Kozlova*); 1.7 přezdívka (*Kalendář z Kalenský, Špekáček* – podle tloušťky); 1.8 živé vlastní jméno (Jan Křenek z Valašska je ve své rodné obci nazýván *Janek z Benešek*); 1.9 jméno po chalupě (*Jan Sladký po chalupě Kozina*); 1.10 fiktonym(um) – jméno přijaté k zatajení pravého jména; 1.10.1 pseudonym (*Jaroslav Vrchlický* vlastním jménem Emil Frída), v jeho rámci se kromě jiného rozlišuje pseudogynekonym, tj. pseudonym muže obsahující alespoň jedno jméno ženské – *Jaroslav Maria* vlastním jménem Jaroslav Mayer, a pseudoandronym, tj. pseudonym ženy obsahující aspoň jedno jméno mužské – *Jiří Sumín* vlastním jménem Amálie Vrbová.

2 Skupinová antroponyma, tj. vlastní jména skupiny lidí, kteří tvoří jisté společenství. (Tato onomastická definice není v české jazykovědě jednotně přijímána, protože někteří lingvisté

nepovažují pojmenování hromadných objektů za propria.) 2.1 Obyvatelská jména; podle charakteru základového slova bývají rozlišována obyvatelská jména vlastní (*Pražan*) a obecná (*vesničan*), která se však ani v české onomastice nepokládají za jména vlastní.

2.2 Etnonyma (sg. etnonymum), tj. vlastní jména kmenů a národů; rozlišuje se 2.2.1 autetnonymum, tj. etnonymum, které si dal kmen nebo národ sám – *Deutsche*, a 2.2.2 aletnonymum, tj. etnonymum, které dostal od sousedů – *Němci*. 2.3 Rodinná jména označující rodinu nebo několik jejích členů – č. *Novákovi*, *Horští* (rodina Horských), něm. *Müllers*.

2.4 Rodová jména; v chápání rodových jmen není ve společenských vědách jednota.

V onomastice (a šířeji v jazykovědě) se rodovým jménem rozumí jméno rodu – *Přemyslovci*, *Habsburkové*, zatímco v historii je za rodné jméno považováno osobní jméno, jež v prostředí určitého rodu vykazuje zvýšenou frekvenci, stále znovu se objevuje v průběhu generací a jeho obliba (a užívání) se tak stává jedním z důležitých komponentů rodových tradic, např. jméno *Ratmír* v prvních pěti generacích Švamberků. 2.5 Skupinové přezdívky – *Kujebáci* (obyvatelé Vysokého Mýta, jméno *Kujeba* uvádí už Balbín v 17. stol. (Miscellanea..., tj. Rozmanitosti z historie Království českého, 1679–87): „*Jinak existuje žertovné pořekadlo o jakémsi mýtském měšťanu jménem Kujeba z Mejta, kterým ještě dnes označujeme hloupého člověka.*“

3 Nepravá antroponyma, tj. vlastní jména bytostí, které si člověk představoval jako lidem podobné: např. vlastní jména postav mytologických (mytický řecký sochař *Daidalos*, stavitel a „vynálezce“ uměleckého řemesla), pohádkových (princezna *Zlatovláska*, *Bajaja*), alegorických (*Hoře*), hraček (přítel *Ken*) atd.; v jejich rámci tvoří specifický druh **theonyma**, vlastní jména bohů a bohyně: řecký bůh *Hermés*, slovanský bůh hromu a blesku *Perun*, italská bohyně osudu *Fortuna*.

4 Toponymum = VJ pozemského objektu, který leží v krajině a je kartograficky fixovatelný v mapovém díle. Podle charakteru objektů, které pojmenovávají, tvoří toponyma následující skupiny (dělení je různé):

4.1 Astronomická jména, tzv. kosmonyma: VJ planet (*Venuše-Krasopaní*, *Merkur-Dobropán*, *Mars-Smrtonoš*, *Saturn-Hladolet*, *Neptun-Vodopán*), hvězd (*Vega* arabského původu, „padající“, *Deneb* v souhvězdí labutě, je arabského původu, znamená „ocas labutě“), souhvězdí (*Velký/Malý vůz*, *Medvědice*, *Kasiopea*, *Pegas*, *Orion*), oběžnic, družic – i umělých

(*Sputnik, Apollo*), komet atd. Podrobněji heslo Kosmonymum v Novém enc. slovníku češtiny (2016).

4.2 Choronyma (řec. chóros 'kraj'): VJ přírodních nebo správních celků, obydlených i neobydlených, a to z hlediska horizontálního členění.

- Přírodní choronyma: VJ dílů světa (*Afrika*), jejich částí, ostrovů, poloostrovů, různých území, pouští (*Gobi*) apod.
- Administrativní choronyma: VJ států, zemí, provincií, krajů, okresů apod.

4.3 Oikonyma (oikos 'dům'): **VJ místní**: VJ lidských sídlišť a jejich částí, tj. obydlených míst, a to jak pustých, tak zaniklých (velkoměsta, města, vesnice, jejich části - čtvrtě, předměstí, náměstí, ulice, jednotlivé stavby i místnosti v těchto stavbách), místních částí ležících odděleně od vlastního sídliště (samoty, hospodářské dvory, pily, mlýny, myslivny, hájovny, cihelny, hrady, zámky, turistické chaty; hostince, lékárny, kostely apod.). Místní části nově definuje v NENCY Boháčová.

Okrajově sem patří **urbanonyma**, neboť jde o pojem novější. Lze je chápat jednak jako pojmenování ulic, nověji jsou pod urbanonymy chápána všechna toponyma, která se vyskytují nebo vyskytovala na území takového urbanistického celku, který má charakter města.

4.4 Anoikonyma – pomístní jména: VJ neživých přírodních objektů a jevů na Zemi (např. jezer, hor) a těch člověkem vytvořených objektů na Zemi (např. rybníků), které nejsou určeny k obývání a jsou v krajině pevně fixovány. Někdy se užívá staršího názvu *traťová jména*, popř. (ve slovenském prostředí často) *mikrotoponyma*. Dělí se dále na skupinu podle pojmenovaných objektů:

- **hydronyma** (řec. hydór 'voda'): VJ vod stojatých i tekoucích, i vodních staveb (přehrad), např. rybníky, jezera, řeky, moře, potoky, bažiny, studánky, prameny, brody...
- **oronyma** (řec. oros 'hora'): VJ vertikální členitosti povrchu zemského i mořského dna, tj. terénních útvarů: pohoří (*Jeseníky, Beskydy, Himaláje*), jednotlivých vyvýšenin (*Říp, Milešovka, Mont Blanc*), údolí (*Údolí smrti-Death Valley*), průsmyků (*Brennerský průsmyk*), sedel, roklí, nížin (*Pádská nížina*), rovin, jeskyň apod.
- **pozemková jména (agronyma)**: VJ obdělávaných a neobdělávaných pozemků, např. polí, luk, pastvin, lesů, vinic, zahrad, chmelnic, neobdělávané půdy
 - o k nim bývají tradičně přiřazována **hodonyma** (hodos 'cesta') - VJ komunikací: silnic, cest, stezek, železnic, mostů, tunelů atd. (např. cesta *Výhon* – vyháněl se

dobytek, *Umrličí cesta* – chodil pohřební původ), staré obchodní cesty (*Trstenická stezka, Solná, Hedvábná*), poutní cesty (*Hostýnský chodník*), cesty horolezců

- patří sem i názvy božích muk, kapliček, pomníků, mohyl apod.: